

14 Ιουλίου 2017

Ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης κι η πνευματική κληρονομιά του

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Οι συνθήκες της εποχής

Ο άγιος Νικόδημος εμφανίζεται στο προσκήνιο σε μια εποχή δύσκολη: Μετά από αιώνες δουλείας (τρεις σε κάποιες περιοχές, τέσσερις σε άλλες), ο Ορθόδοξος λαός μας βρίσκεται σε δυσχερή θέση.

Από τη μια, η φτώχεια, η καταπίεση και η αμάθεια οδηγούν πολλούς στον εξισλαμισμό, για λίγη οικονομική άνεση και αξιοπρεπή διαβίωση. Περιοχές ολόκληρες κοντεύουν να ξεχάσουν τα ελληνικά ή έχουν συντριπτικό ποσοστό αναλφαβητισμού και αδυνατούν ν' αντιμετωπίσουν τους ξένους μισιονάριους που ζητούν να τους προσηλυτίσουν σε άλλα δόγματα και να τους αφελληνίσουν. (Είναι γνωστό πως το 1821 οι ρωμαιοκαθολικοί κάτοικοι των Κυκλάδων βοήθησαν τους Τούρκους ή, στην καλύτερη περίπτωση, τήρησαν ευμενή προς αυτούς

ουδετερότητα.)

Από την άλλη, έρχονται οι σπουδαγμένοι στην Εσπερία και, στα σχολεία που ιδρύουν στις διάφορες πόλεις, μαζί με τις νέες ανακαλύψεις των φυσικών επιστημών και τις προόδους των μαθηματικών, προπαγανδίζουν τον αγνωστικισμό ή την αθεΐα. Γιατί η σχολαστική θεολογία που γνώρισαν στη Δύση, δομημένη σε κάποιες αρχές και αξιώματα που δήθεν μπορούσαν να ερμηνεύσουν οτιδήποτε, μια θεολογία, αποτέλεσμα διανοητικών διεργασιών, άρα κτιστή και ανεπαρκής για τον άνθρωπο, κατέρρεε στις συνειδήσεις πολλών μορφωμένων και, μαζί της, η πίστη τους στην ύπαρξη του Θεού. Όμως η Ορθόδοξη θεολογία είναι άλλη. Αλλά τα κείμενα που τη διασώζουν αυθεντικά σπάνιζαν αυτά τα χρόνια.

Αν δει κανείς τις εκδόσεις της Τουρκοκρατίας, θα διαπιστώσει ότι ο πιστός λαός τρεφόταν πνευματικά κυρίως από λειτουργικά κείμενα, βίους Αγίων, με αρκετά μυθολογικά στοιχεία, ηθικολογικά κηρύγματα και ευσεβείς διηγήσεις, με κάποιες τους να έχουν στοιχεία τρόμου. Όσο κι αν αρκετοί βίωναν την ατμόσφαιρα των ιερών ακολουθιών και δέχονταν τη χάρη του Θεού που μετέδιδαν, ελάχιστοι καταλάβαιναν πλήρως τα κείμενα. Τα έργα των μεγάλων Πατέρων ήσαν άγνωστα είτε γιατί οι σχετικά λίγες μέχρι τότε έντυπες εκδόσεις ήσαν δυσεύρετες, είτε γιατί τα περισσότερα δεν είχαν εκδοθεί και βρίσκονταν σε δυσπρόσιτα χειρόγραφα. Ένας λόγος για τον οποίο βασικά κείμενα της Ορθοδοξίας παρέμεναν ανέκδοτα ήταν ότι, εκτός από τη Βενετία, οι άλλες ρωμαιοκαθολικές πόλεις, όπου κυρίως εκδίδονταν τα ελληνικά βιβλία, υπάκουαν στις παπικές εντολές που δεν επέτρεπαν την έκδοση Ορθοδόξων κειμένων, ούτε καν λειτουργικών.

Το έργο του

Ο άγιος Νικόδημος πηγαίνει στο Άγιο Όρος το 1775, σε ηλικία 26 ετών. Ήδη έχει λαμπρές σπουδές και Ορθόδοξη αγωγή. Αντιλαμβάνεται τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει το Γένος και με ταπείνωση και αίσθημα ευθύνης αναλαμβάνει να βοηθήσει, το κατά δύναμιν.

Ξέρει ότι ο λαός κινδυνεύει να εξισλαμισθεί ή να φραγκέψει, όχι τόσο γιατί βρίσκεται μέσα στην ανέχεια ή γιατί του λείπουν τα όπλα ή η πολιτική οργάνωση, όσο γιατί δεν γνωρίζει σε βάθος την πίστη στην οποία ενστικτωδώς και εκ παραδόσεως στηρίζεται. Ξέρει ότι αυτή δεν είναι θέμα διανοητικό αλλά βιωματικό. Όπως φανερώνουν τα πατερικά κείμενα και οι βίοι των Αγίων, όσο αγωνίζεται κανείς τον αγώνα των πρακτικών αρετών, όσο προσπαθεί ν' αποκτήσει ταπείνωση και αγάπη, τόσο ο νους του φωτίζεται από τον Θεό, δέχεται τη χάρη Του και γεύεται «γνωστώς και ευαισθήτως» πράγματα που ξεπερνούν την κτιστή και πεπερασμένη φύση του και τον εισάγουν στην αιωνιότητα. Τότε γίνεται

πλούσιος υπέρ πάντα πλούτον και δυνατός υπέρ πάσαν δύναμιν. Δεν φοβάται μήπως τον ταπεινώσουν, τον απογυμνώσουν ή τον θανατώσουν, γιατί ήδη ζει με τον Θεό, μετέχει στην αιωνιότητα.

Ξέρει επίσης, ότι η Αλήθεια δεν αλλάζει με τις εποχές. Μόνο η έκφραση και η ορολογία μεταβάλλονται, ανάλογα και με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όσων τη διατυπώνουν. Έτσι, αναλαμβάνει να φωτίσει τον λαό με κείμενα, είτε στη δημόδη γλώσσα της εποχής του, είτε στο πρωτότυπο, με πολλές επεξηγήσεις. Άλλοι, όπως ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, του οποίου ο αδελφός Χρύσανθος υπήρξε δάσκαλος του Νικοδήμου, το κάνουν με το κήρυγμα και την ίδρυση σχολείων. Ο Νικόδημος το κάνει με τα βιβλία του.

Το 1777, σε ηλικία 28 ετών, αναλαμβάνει να ελέγξει και αποκαθάρει από τα λάθη το χειρόγραφο της «Φιλοκαλίας των ιερών νηπτικών» που του εγχειρίζει ο άγιος Μακάριος Νοταράς, δηλαδή της συλλογής ασκητικών και νηπτικών κειμένων από τον 4ο μέχρι τον 14ο αιώνα, να συντάξει τους βίους των ανθολογουμένων συγγραφέων και να γράψει το προοίμιο. Η ανθολογία θα εκδοθεί το 1782, θα μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και θα αποτελέσει βιβλίο αναφοράς για την Ορθόδοξη πνευματικότητα. Το 1783 θα εκδοθεί ο «Ευεργετινός», συλλογή πιο πρακτικών ασκητικών κειμένων που έγινε τον 11ο αιώνα, την οποία ο Νικόδημος αντιγράφει από αγιορείτικα χειρόγραφα και αποκαθαίρει, συντάσσοντας και πάλι το προοίμιο. Ακολουθούν η «Αλφαβηταλφάβητος» του αγίου Μελετίου του ομολογητού (θα εκδοθεί μόλις το 1928), τα άπαντα του αγίου Συμεών του νέου θεολόγου, το «Θεοτοκάριον το νέον» (κανόνες προς την Υπεραγία Θεοτόκο), τα άπαντα του αγίου Γρηγορίου του Παλαμά, τα χειρόγραφα των οποίων, δυστυχώς, θα χαθούν στη Βιέννη, η Ερμηνεία στις επιστολές του Αποστόλου Παύλου (διασκευή και εμπλουτισμός της σχετικής ερμηνείας του Θεοφυλάκτου Αχρίδος), η Ερμηνεία στις λοιπές επιστολές της Καινής Διαθήκης, η Ερμηνεία του Ψαλτηρίου με βάση την εξήγηση του Ευθυμίου Ζιγαβηνού, ο «Κήπος χαρίτων» (ερμηνεία στις εννέα Ωδές), το Απάνθισμα εκ των Ψαλμών, οι ερωταποκρίσεις των οσίων Βαρσανουφίου και Ιωάννου, το «Εορτοδρόμιον» (ερμηνεία των κανόνων των δεσποτικών και θεομητορικών εορτών) και η «Νέα Κλίμαξ» (ερμηνεία των Αναβαθμών της Οκτωήχου).

Μέσα στη μέριμνά του για την πνευματική τροφοδοσία του δοκιμαζόμενου λαού μας, επεξεργάζεται τον Συναξαριστή του Μαυρικίου, αποκαθαίροντάς τον από κάποια μυθολογικά στοιχεία, πλουτίζοντάς τον με πλήθος υποσημειώσεων και μεταφράζοντάς τον σε μια χυμώδη δημοτική της εποχής του. (Η γλώσσα αυτή ξένισε τον εκδότη της δεύτερης έκδοσης, που αντικατέστησε πλήθος λαϊκών λέξεων με αντίστοιχες της καθαρεύουσας. Ευτυχώς σήμερα έχουμε την έκδοση

του “Δόμου”, τη μόνη που αναπαράγει την πρώτη.) Εκτός από τον “Συναξαριστή των δώδεκα μηνών του ενιαυτού”, όπως τον τιτλοφόρησε, που παρουσιάζει συντετμημένους βίους Αγίων, μεταφράζει επιλεγμένους εκτενείς βίους και τους εκδίδει στο “Νέον Εκλόγιον”, φροντίζοντας η γκάμα του να εκτείνεται σε όλους τους αιώνες και να περιλαμβάνει αγίους επισκόπους, κληρικούς, μοναχούς και λαϊκούς ποικίλων επαγγελμάτων και κοινωνικών θέσεων, για να υποδείξει στον καθένα τον δρόμο προς την αγιότητα. Ακόμα, για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα των αθρόων εξισλαμισμών, συλλέγει μαρτυρολόγια της Τουρκοκρατίας, τα επιμελείται, τα μεταφράζει και τα εκδίδει στο “Νέον Μαρτυρολόγιον” το 1799, με ένα θαυμάσιο προοίμιο όπου προτρέπει τους πιστούς να παραμείνουν αμετακίνητοι στην πίστη, μιμούμενοι τους Νεομάρτυρες, και τους αλλαξοπιστήσαντες να επανέλθουν στην Ορθοδοξία. Το βιβλίο αυτό συντελεί στην ανάσχεση των αθρόων εξισλαμισμών, βοηθά πολλούς να αποκτήσουν συνείδηση της πίστεώς τους και οδηγεί άλλους, αλλαξοπιστήσαντες κυρίως, στο μαρτύριο. Τα αγιολογικά έργα του αγίου Νικοδήμου σταδιακά εκτοπίζουν τις προγενέστερες συλλογές βίων Αγίων, που είχαν δεκάδες εκδόσεις ανά τίτλο, και φτάνουν να κυριαρχούν στον Ορθόδοξο χώρο.

Η αγάπη του προς τους Αγίους και η μέριμνά του για τη διάδοση της τιμής τους στον Ορθόδοξο κόσμο τον οδηγεί να συνθέσει πλήθος Ακολουθιών (γύρω στις 60) ή να συμπληρώσει ήδη υπάρχουσες. Οι περισσότερες απ’ αυτές παραμένουν ανέκδοτες και σώζονται σε αγιορείτικες βιβλιοθήκες. Ξεχωρίζει η Ακολουθία που συνέθεσε προς τιμήν των Οσίων του Άθω, με θαυμαστό εγκώμιο, όπου συνοπτικά βιογραφεί όλους τους Αγίους του Όρους. Οι Αθωνίτες Όσιοι για πρώτη φορά υμνολογούνται κι εγκωμιάζονται συλλογικά. Επίσης, εκδίδει και τους οκτώηχους κανόνες του Ιωσήφ του υμνογράφου στον άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο, αποκαθαίρει και εκδίδει το “Εγχειρίδιον” με τα εγκώμια του Επιταφίου, καθώς και το μέγα Ευχολόγιον, για να έχουν οι ιερείς μια εύχρηστη και ακριβή έκδοση.

Για να βοηθήσει εξομολόγους και εξομολογούμενους, συντάσσει και εκδίδει το 1794 το “Εξομολογητάριον”, με συμβουλές και για τους δύο, βάσει των ιερών Κανόνων της Εκκλησίας. Αργότερα αναλαμβάνει το τιτάνιο έργο της συλλογής και κωδικοποίησης αυτών των Κανόνων, καθώς και των ερμηνειών τους από τους έγκριτους κανονολόγους, τους συνθέτει, παρουσιάζοντας τη συμφωνία των συντακτών τους, και τους εκδίδει στο “Πηδάλιον” το 1800, με πλήθος υποσημειώσεων και παραπομπών που μαρτυρούν την εξαιρετη μνήμη και τις θαυμαστές συνθετικές του δυνατότητες. Αυτό το έργο καθοδηγεί τους Ορθοδόξους εξομολόγους ανά τον κόσμο μέχρι σήμερα.

Στη μέριμνά του για την πνευματική καλλιέργεια των πιστών, μη θέλοντας να

προβάλλει τον εαυτό του, επεξεργάζεται και βιβλία άλλων συγγραφέων, συνήθως αλλάζοντάς τα ριζικά και πολλαπλασιάζοντας τον όγκο τους, όπως το “Περί συνεχούς θείας μεταλήψεως” του Νεοφύτου Κausοκαλυβίτη και τα “Πνευματικά γυμνάσματα” και τον “Αόρατο πόλεμο”, τα οποία ανακάλυψε ο άγιος Μακάριος ο Νοταράς στην πατμιακή βιβλιοθήκη, μεταφρασμένα από τα ιταλικά, και τα έδωσε στον άγιο Νικόδημο, να τα επεξεργαστεί και να τα ορθοδοξοποιήσει.

Τέλος, συντάσσει και εκδίδει κάποια εντελώς δικά του έργα. Σε ηλικία 32 ετών, ζώντας ερημικά στο ερημονήσι Σκυροπούλα, χωρίς κανένα βιβλίο μαζί του, συγγράφει το “Συμβουλευτικόν εγχειρίδιον περί φυλακής των πέντε αισθήσεων”, όπου εκθέτει την ασκητική και πνευματική διδασκαλία της Εκκλησίας, με πλήθος αγιογραφικών και πατερικών παραπομπών από μνήμης, για να ενισχύσει πνευματικά τον εξάδελφό του Ιερόθεο, επίσκοπο Ευρίπου, που του το ζήτησε. (Το βιβλίο πρωτοεκδίδεται το 1801.) Αργότερα συγγράφει τη “Χρηστοθήθεια” με ηθικές συμβουλές προς τους πιστούς (πραγματοποιεί πέντε εκδόσεις από το 1803 ως το 1816), και, προς το τέλος της ζωής του, για να απαντήσει στις ποικίλες εναντίον του συκοφαντίες, συντάσσει την “Ομολογία πίστεως”, όπου φαίνεται η καθαρότητα του Ορθόδοξου φρονήματός του.

Μέχρι το 1809, που εκοιμήθη εν Κυρίω, δηλαδή σε διάστημα 32 χρόνων, ο άγιος Νικόδημος συνέθεσε 120 περίπου έργα, που αν εκδίδονταν όλα μαζί, θα συγκροτούσαν 30 μεγάλους τόμους. Πολλά παραμένουν ανέκδοτα, ενώ αρκετά εκδόθηκαν μετά θάνατον, λόγω των δυσκόλων περιστάσεων της εποχής και της ανέχειας στην οποία ζούσε ο Άγιος και οι συμμοναστές του. (Κάποια παραχαράχτηκαν από τους επιμελητές τους, λόγω της αποστάσεως από τον τόπο εκδόσεως ή του μεσολαβήσαντος θανάτου του συγγραφέα.) Έτσι, αυτός ο ταπεινός μοναχός αναδείχθηκε ο πολυγραφότερος Αγιορείτης και πιθανότατα ο πολυγραφότερος από τους Πατέρες της 2ης μ.Χ. χιλιετίας.

Έζησε πολύ ασκητικά, στην ι. Μονή Διονυσίου αρχικά και σε διάφορες καλύβες της Καψάλας στη συνέχεια, συνήθως ως υποτακτικός ή φιλοξενούμενος άλλων γεροντάδων. Κυκλοφορούσε ρακένδυτος και με γουρουνοτσάρουχα, αυτός του οποίου τις συμβουλές ζητούσαν πατριάρχες, επίσκοποι αλλά και απλός λαός. Κι όχι μόνο δεν ξυπάστηκε από την αναγνώριση, αλλά και παραπονιόταν γι’ αυτήν. Γι’ αυτό και πολλά από τα βιβλία του κυκλοφόρησαν ανωνύμως ή με ονόματα κάποιων άλλων που ελάχιστα συνέβαλαν γι’ αυτά.

Στις έριδες για το θέμα των μνημοσύνων και της συχνής θείας μεταλήψεως πήρε το μέρος των αποκαλούμενων “κολλυβάδων”, στοιχώντας στην εκκλησιαστική παράδοση, χωρίς όμως να επιτίθεται με ανοίκειους χαρακτηρισμούς στους αντιπάλους του, όπως συχνά συνέβαινε και από τις δύο πλευρές. Γι’ αυτό και

παρέμεινε στο Άγιο Όρος και δεν διώχθηκε όπως οι περισσότεροι επώνυμοι “κολλυβάδες”.

Το έργο του είναι διδασκαλία και μαθητεία Ορθοδοξίας. Ενώ θα μπορούσε να συγγράψει πολλά, αν κρίνουμε από τα τέσσερα καταδικά του βιβλία σε πεζό λόγο, τις χιλιάδες επεξηγήσεις, τα πολλά προοίμια, εγκώμια, πανηγυρικούς λόγους και Ακολουθίες που συνέθεσε, προτίμησε ν’ αφήσει τους προγενέστερους του Πατέρες να μιλήσουν στον λαό, κι αυτός να τους σχολιάζει, επεξηγεί, υπομνηματίζει, μεταφράζει... Να σημειώσουμε εδώ ότι οι μεταφράσεις του θυμίζουν αυτές του Παπαδιαμάντη: Έχει την ελευθερία να παραλείπει ή να προσθέτει αποσπάσματα, για να καθιστά το κείμενο πιο εύληπτο ή, σε κάποιες περιπτώσεις, περισσότερο Ορθόδοξο. Το τελευταίο συνέβη με τα βιβλία “Περί συνεχούς θείας μεταλήψεως”, “Πνευματικά γυμνάσματα” και “Αόρατος πόλεμος”.

Κάποιες ενστάσεις

Για τα δύο τελευταία έχει γίνει κάποιος θόρυβος, ότι τάχα εισάγουν τη ρωμαιοκαθολική ευσέβεια στη χώρα μας. Όμως, αφενός μεν ο άγιος Νικόδημος δεν τα μετέφρασε ο ίδιος αλλά τα παρέλαβε σε χειρόγραφες μεταφράσεις χωρίς να γνωρίζει τον συγγραφέα τους¹ και ανέλαβε να τα επιμεληθεί και ορθοδοξοποιήσει, αυξάνοντας κατά πολύ τον όγκο τους. Αφετέρου δε, ήταν κι αυτός τέκνο της εποχής του και, αν υπάρχει κάποια ευσεβιστική χροιά, αυτή αντανακλά την τότε περιρρέουσα ατμόσφαιρα.

Τελευταία κατηγορήθηκε με έμφαση κυρίως για το “Πηδάλιον”, αλλά και για το “Εξομολογητάριον”. Όμως το υλικό που παραθέτει δεν είναι δικό του αλλά των αγίων Πατέρων. Αυτός απλώς το κωδικοποίησε και το υπομνημάτισε. Κι αν κάπου έχει κάποιες απόψεις που μπορεί να χαρακτηριστούν νομικίστικες, αυτές αφενός μεν μαρτυρούν ελαφρά επιρροή των αντιλήψεων της εποχής του, όπως προαναφέραμε, αφετέρου δε είναι σταγόνα μπροστά στον ωκεανό του έργου του. Κι είναι πολύ άδικο να μιλά κανείς για «τον Θεό του Αυγουστίνου, του Άνσελμου και του Νικοδήμου, τον τρομοκράτη Θεό των σαδιστικών απαιτήσεων δικαιοσύνης»², τη στιγμή που στα πολλά έργα του φαίνεται η συμπαθούσα καρδιά του και παρουσιάζεται ο Θεός ως ελεήμων και εύσπλαγχνος. Αν δε δει κανείς μόνο τον κατάλογο των πατερικών και αγιολογικών κειμένων που εξέδωσε, υπομνημάτισε και μετέφρασε ο Άγιος, θα συνειδητοποιήσει πως πρόκειται για τον ανθό της ασκητικής και νηπτικής γραμματείας της Εκκλησίας μας, τα οποία κάθε άλλο παρά ένα θεό τιμωρό, σαν του Ανσέλμου, παρουσιάζουν. Κι αυτή η συνειδητή επιλογή τους μας υποψιάζει λίγο για τα βάθη της καρδιάς και τις πεποιθήσεις του Αγίου. Το ίδιο μαρτυρούν κι οι Ακολουθίες του.

Η πνευματική κληρονομιά του

Η Φιλοκαλία, που μεταφράστηκε ταχύτατα από τον άγιο Παΐσιο Βελιτσκόφσκι και διαδόθηκε σε λίγα χρόνια στη Μολδαβία και στη Ρωσία, άλλαξε άρδην την πνευματική ζωή μοναστηριών, ασκητών και λαϊκών. Πυροδότησε την εμφάνιση μεγάλων στάρετς που πολέμησαν την εκκοσμίκευση ι. μονών και σκητών και τις έκαναν κέντρα ασκητισμού και πνευματικότητας όπου καθημερινά προσέτρεχαν πλήθη πιστών για πνευματική καθοδήγηση. Τη μεγαλύτερη ακμή παρουσίασε η μονή της Όπινα κι έναν από τους στάρετς αυτής της μονής σκιαγραφεί ο Ντοστογιέφσκι στο πρόσωπο του Ζωσιμά των “Αδελφών Καραμαζώφ”. Όπως φαίνεται από τις σημειώσεις του, ο ρώσος συγγραφέας είχε μελετήσει αρκετή νηπτική γραμματεία (ιδιαίτερα τον αββά Ισαάκ τον Σύρο). Η καλλιέργεια του ρωσικού λαού δια των στάρετς, της Φιλοκαλίας και των λοιπών πνευματικών συγγραμμάτων, τον βοήθησε να βιώσει βαθύτερα την Ορθόδοξη παράδοσή του και ν’ αντέξει τη λαίλαπα του “υπαρκτού σοσιαλισμού” και τις δεκαετίες διωγμών που ακολούθησαν. Κάποιοι στάρετς, που ζούσαν στις πόλεις άγνωστοι για τους πολλούς, βοήθησαν τους απλούς πιστούς ν’ ανταπεξέλθουν τις δοκιμασίες και μεταλαμπάδευσαν το πνεύμα της Φιλοκαλίας μέχρι σήμερα που μια νέα άνθιση Ορθόδοξης πνευματικότητας και μοναχισμού παρουσιάζεται στη Ρωσία.

Στην Ελλάδα η διδασκαλία του αγίου Νικοδήμου ζωογόνησε τον λαό με τα καθάρια νάματα της Παραδόσεώς μας, τον ενίσχυσε ν’ αντέξει το υπόλοιπο της Τουρκοκρατίας, όχι μόνο να μη χάσει την πίστη του αλλά και να τη ζήσει βαθύτερα. Του έδωσε και τη δύναμη να μη λυγίσει από τη λαίλαπα της βαυαροκρατίας που έκλεισε τα 4/5 των μοναστηριών του νεοσύστατου κράτους, όριζε κατά βούλησιν τα μέλη της Ι. Συνόδου, την ανάγκασε να συστήσει στους κάτω των 40 ετών μοναχούς και μοναχές των καταργημένων μοναστηριών να παντρευτούν, πούλησε τα ιερά κειμήλιά τους στα παζάρια, κατεδάφισε 70 ι. ναούς στην Αθήνα και προσπάθησε να εισαγάγει αλλότρια ήθη.

Οι περισσότεροι “κολλυβάδες”, μετά τον διωγμό τους από το Άγιο Όρος, διασκορπίστηκαν στα νησιά του Αιγαίου. Εκεί ίδρυσαν μοναστήρια που λειτουργούσαν κατά το αγιορείτικο τυπικό, με έμφαση στη λατρευτική ζωή, στην ευχή του Ιησού και στη συχνή θεία μετάληψη, και έθεσαν τη σφραγίδα τους στις τοπικές κοινωνίες. Στο Άγιο Όρος αυτές οι τάσεις συνεχίστηκαν περισσότερο στις ασκητικές καλύβες, παρά στα μοναστήρια και στα κελλιά με τις μεγάλες συνοδείες και τις πολλές δραστηριότητες. Επανήλθε όμως το “κολλυβάδικο” πνεύμα και η συχνή θεία μετάληψη στα μοναστήρια, με τη μετατροπή κάποιων απ’ αυτά σε κοινόβια και την έλευση νέων αδελφοτήτων σε άλλα στις δεκαετίες του 1970 και του 1980.

Ένα άλλο φαινόμενο το οποίο ποθούσε και ευχόταν ο άγιος Νικόδημος πραγματοποιήθηκε από τους μαθητές του στα προεπαναστατικά και στα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Εννοώ την αναβίωση του γυναικείου μοναχισμού στα νησιά, με την ίδρυση πολλών μοναστηριών, που οδήγησε στη σημερινή άνθισή του πανελληνίως.

Τα έργα του αγίου Νικοδήμου κυριαρχούν στην εκδοτική παραγωγή των χρόνων 1782-1819, όταν εκδίδονται τα περισσότερα βιβλία του. Όπως σημειώνει ο Φίλιππος Ηλιού, την περίοδο του ύστερου Διαφωτισμού (1801-1820), παρ’ όλο που η κυκλοφορία του κοσμικού βιβλίου είχε αυξηθεί σημαντικότερα σε σχέση με το παρελθόν, το 41% των ελληνικών εκδόσεων είναι θρησκευτικές³ (αν όμως υπολογίσει κανείς τον αριθμό των αντιτύπων κάθε βιβλίου, ξεπερνούν σημαντικά το μισό των τυπωμένων σωμάτων). Μέσα σ’ αυτές κυριαρχούν τα νικοδημικά βιβλία. Την ίδια περίοδο στο Άγιο Όρος, στην Πελοπόννησο και στα νησιά η συντριπτική πλειοψηφία των συνδρομητών των εκδιδομένων βιβλίων παραγγέλνει έργα του αγίου Νικοδήμου, όπως προσθέτει ο Ηλιού⁴. Αν εξαιρέσουμε τον Άθω, οι άλλες δύο περιοχές θ’ αποτελέσουν τα 2/3 του νεοσύστατου κράτους. Μάλλον δεν είναι τυχαίο ότι οι κάτοικοί τους, με την απελευθέρωση και εν όψει των δοκιμασιών που προανέφερα, θα είναι μπολιασμένοι στην Ορθοδοξία από τα νικοδημικά έργα. Ο Παπαδιαμάντης και ο Μωραϊτίδης, ο μείζων και ένας από τους σημαντικότερους πεζογράφους του 19ου αιώνα, είχαν πολλούς συγγενείς ηγουμένους και μοναχούς, μνήθηκαν απ’ αυτούς στην Ορθόδοξη πνευματικότητα, την παρουσίασαν σαρκωμένη στη ζωή και στα κείμενά τους και ποδηγετούν ακόμα τους Έλληνες (ας θυμηθούμε τη ρήση του Ελύτη: “Όταν βρίσκεστε σε δύσκολες στιγμές, αδελφοί, μνημονεύετε Διονύσιο Σολωμό, μνημονεύετε Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη.”).

Έτσι, τα νάματα του αγίου Νικοδήμου μάς αρδεύουν μέχρι σήμερα. Η “πνευματική” ηγεσία του τόπου όμως θέλει να τον ξεχάσουμε. Τα σχολικά βιβλία, ενώ

ασχολούνται με ελάχισσες λογίους του Διαφωτισμού, που ελάχιστα επηρέασαν τους Έλληνες της εποχής τους, αν κρίνουμε από την κυκλοφορία και διάδοση των βιβλίων τους, δεν ξέρω αν αναφέρουν καν τον άγιο Νικόδημο ή τον μέγα απόστολο του Γένους άγιο Κοσμά τον Αιτωλό, που δέσποσαν στις συνειδήσεις των πολλών κατά την προεπαναστατική περίοδο. (Είναι χαρακτηριστικό πως ο Κ. Θ. Δημαράς, εισηγητής αυτής της τάσης στην Ελλάδα, ενώ, από τις 946 σελίδες της “Ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας”, αφιερώνει κοντά στις εκατό στους λογίους του Διαφωτισμού, δίνει μόλις μία και κάτι στον άγιο Κοσμά και τρεισήμισι στον Παπαδιαμάντη, προσπαθώντας εμφανώς ν’ απαξιώσει το έργο του με όσα γράφει γι’ αυτόν. Τον δε άγιο Νικόδημο, τον συγγραφέα με τις μεγαλύτερες κυκλοφορίες κατά την περίοδο 1782-1845, ούτε που τον μνημονεύει!)

Τον Παπαδιαμάντη τον επανέφεραν δυναμικά στο προσκήνιο οι ομότεχνοί του, και σήμερα θεωρείται ο μέγιστος των πεζογράφων μας, κάτι που ο Νίκος Τριανταφυλλόπουλος αποκάλυψε “νίκη των ποιητών”. Θα έλεγα, και νίκη του αγίου Νικοδήμου, από το πνευματικό περιβάλλον του οποίου ξεπήδησε ο κυρ Αλέξανδρος.

Σημειώσεις

1. Βλ. Εμμ. Φραγκίσκου, “Αόρατος Πόλεμος” (1796), “Γυμνάσματα Πνευματικά” (1800). Η πατρότητα των “μεταφράσεων” του Νικοδήμου Αγιορείτη, “Ο Ερανιστής”, έτος ΚΕ-ΛΑ, τόμος 19(1993), σ. 104.

2 Χρήστου Γιανναρά, [Ορθοδοξία και Δύση στη Νεώτερη Ελλάδα](#), Αθήνα 1992, σ. 206. Ο Γιανναράς γράφει πως ο άγιος Νικόδημος “επιλέγει, μεταφράζει και εκδίδει, σαν βιβλία “ψυχοφελέστατα” για τους Ορθοδόξους, δυο τυπικά ρωμαιοκαθολικά εγχειρίδια” (ό.π., σ. 199), αγνοώντας, όπως προκύπτει από μελέτες, μεταγενέστερες του βιβλίου του (του Εμμ. Φραγκίσκου, ό.π., αλλά και του Κ. Παπουλίδη, Αγιορειτικά, Άγιον Όρος 1993, σσ. 125-127) ότι ο Άγιος έχει αλλάξει άρδην το περιεχόμενό τους, προσθέτοντας και πολύ νικοδημικό υλικό. Π.χ., τα “Πνευματικά γυμνάσματα” από ένα τευχίδιο των 30 σελίδων, μεταμορφώθηκαν σε τόμο των 650.

3 Φίλιππου Ηλιού, Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα. Τόμος 1ος, 1801-1818, Αθήνα 1997, σσ. νς-νζ.

4 ό.π., σ. νς.

πηγή: Αντίφωνο